

KİTAPİYAT

Abu'l-Hasan 'Alî b. Abî Bekr al-Haravî, *K. al-İşâret ü mâ'rifat al-ziyâret. Guide des lieux de pèlerinage, texte arabe établi par Janine Sourdel-Thomine, Damas, 1953 (Institut Français de Damas).*

İslâm âleminde, müslümanlar - bâzı hristiyanlar- tarafından ziyaret-gâh kabul edilen yerleri zikir etmek üzere bu eseri yazmış olan Abu'l-Hasan 'Alî b. Abî Bekr al-Haravî, se-yâhatlerden sonra Haleb'e yerleşmiş, orada 811 (1215) de ölmüştür. Kendisi burada bahsedilen eserinden başka, Mehmed Ârif Hilmi tarafından 1258 (1887)'de türkçeye terüme edilmiş olan (bir nüshası Fatih 8469, bk. C. Brockelmann, *GAL*², Leiden, 1943, s. 630) ve Üniversite kütüphanesi TY 6877) *al-Tazkirat al-haraviya fi'l hi-yal al-harbiya* adlı, harb hilelerine dair, üç nüshası mâlûm olan (bak. Ahmed Ateş, *Konya kütüphanelerinde bulunan bâzı mühim eserler, Bel-leten*, XVI, Ankara, 1952, s. 91 v.d.) eser ile *al-Huṣṣab al-Haraviya* adlı eserin müellifidir. Bunlardan başka adı bilinen daha üç eseri vardır ki, biri bir nasihat ve amelî ahlâk kitabı olması icab eden *Mâ'yâr al-samân fi mu'âşarat al-iḥvân* (Ahmed Ateş, *mes-kûr makale*, s. 92, altta), diğeri *K. al-İşâret'ta* birkaç defa zikrettiği (bk. meselâ s. 57/1, 59/4, 58/15, 49/18, 41/6. *Kitâb al-'acâ'ib*, üçüncüsü ise *Manâ-*

sîl al-arz gât al-fal wa'l-'arz, dir (*al-İşâret*, s. 100). Bu son eser, mü-ellifinin sözüne göre, daha ziyade kendi seyahati sırasında bulunduğu şehirlerin âlimlerinden işittiği hadisleri ihtiva eder. Bunlar arasında 70 şehirde 70 'şeyh'ten işittiği 70 kadar hadis de varmış. İkinci eseri, yani *K. al-'Acâ'ib* ise, galiba al-Haravî'nin gördüğü şehirlerdeki garib bina, tulu-sım ve başka eserlerden bahsetmek-tedir. Bize çok mühim bilgiler kazandıracak olan bu eserin bir nüshasının bulunmaması hakikaten tees-süfe şâyandır. Çünkü al-Haravî, bu eseri bilhassa İstanbul, Sultan-önü (= al-şirmâ, Ogrum) ve Konya gibi şehirlerden bahsederken zikrediyor. Bundan dolayı bu eserde bu şehirler hakkında, muhakkak olarak, başka Anadolu şehir ve kasabaları hakkın-da da muhtemel olarak oldukça bilgi bulunması icab eder.

J. S.-Thomine'in mükemmel bir şekilde bastırıldığı ve Türkçeye tercü-me edilmiş olup, nüshalarına hususî ellerde (meselâ sayın Prof. M. Halil Yınarcı'ta) tesâdüf edilen *K. al-İşâret ü mâ'rifat al-ziyâret*'a gelince, bu eser Magrib'den Semerkand'e kadar İslâm ülkelerinde bulunan ve müellifin bizzat gördüğünü söylediği ziyaret yerlerinin sayılmasından ibarettir. Al-Haravî, kısa ve açık önsözünde, bir dostunun kendisinden ziyaret etmiş olduğu ziyaretgâhlar ve gördüğü

yerlerdeki garib eserlerle tılsımlar hakkında bir eser yazmasını istemiş, fakat kendisi bu teklifi kabul etmemiştir. Bu sırada Bagdad'dan halife tarafından gelen bir elçi ile konuşurken, ziyaret yerlerinden söz açılmış, bazıları üzerinde fikir ayrılı-ğı görüldüncü, al-Haravî bu eserini yazmıştır. Müellif, mukaddimesinde, kendisini tenkid edebilecek olan «kıs-kançlara» da cevap veriyor. Bu kim-sefer, bâzı ziyaret yerleri hakkında verilen bilgilerin tarihlerde görülenlere uymadığını ileri süreceklendir; bu doğrudur. Fakat al-Haravî, haklı olarak, halk arasında tanınmış olan yerleri, halkın kabul ettiği gibi yaz-dığını söylüyor ve doğrusunu ise ancak Allah'ın bilebileceğini ifade ediyor. Bir de kitabımızın Frank Me-liki tarafından alınmış olduğunu, bir kısmının da denize düştüğünü (karşı-laştır. meselâ s. 41, str. 4) ve bu se-beblerden bâzı yanlışlıklar bulunabi-leceğini, bunların mâzur görülmesi dileğini ilâve ediyor.

Al-Haravî, eserine Haleb'deki zi-yâret yerlerini saymakla başlar. Bu-nu, kitabdaki sırasıyla, Sam, Su-riye sâhilleri, Frankların idâresi al-tındaki yerler, Filistin, Mısır, Magrib, Akdeniz adaları, Diyar-ı Rûm (Ana-dolu), Diyar-ı Bekr, Irak, Mekke, Me-dine, Yemen ve İran'da bulunan zi-yâret yerlerinin sayılması tâkib eder.

Al-Haravî bu ülkelerde gördüğü şehirlerde bulunan garib binalar ve eserleri ayrı bir eserde - her halde *K. 'Acâ'ib* olacak - yazdığını ilâve eder. Bununla beraber şehirler hak-kında çok az da olsa, faydalı ve doğ-ru bilgiler vermektedir. Bundan do-layı al-Haravî'nin eseri, başta *Mu'cam al-buldân* müellifi Yâkût al-Hamavî olmak üzere, birçok âlimlere kaynak

vazifesinin görmüş (tafsilât için bk. J. S.-Thomine, giriş kısmı, s. 2 v.d.) olduğu gibi, sonraları da Anadolu ve İran kısmı hariç, geri kalan yerlerden bahseden kısımlarından da coğrafya bakımından istifade edilmiştir (bunların tam bir listesi için bak. *aynı eser*, s. 1, not 2). Anado-lu'dan bahsedilen yerler şunlardır: Kostañfilya, Nişiyâ, 'Ammüriya, Sultan-önü, Konya, Kaysariya, al-Ob-ruk, Ublustan (Elbistan), Malatya, Erzurum (bk. *Metin*, s. 56-81). Bundan başka Şam'a bağlı yerler ile Diyarıbekir v. s.'ye bağlı yerler ara-sında Harrân, al-Rubâ (Urfa), May-yâfârîkin, Âmid, Nuşîbin v. s. gibi (bk. s. 64-65) Anadolu'nun şehir ve kasabaları da bulunmaktadır.

J. S. Thomine, önsözden sonra ge-len giriş kısmında, eserden şimdiye kadar ne derece faydalandığını gös-terdikten sonra, *al-İşâret*'in hepsi 14 tane olan yazma nüshalarını sayıp, tavsif etmekte (s. 3-15), sonra bunlar arasındaki üfürî rivâyeleri, basılan metnin nasıl te'sis edilmesi lâzım geldiğini tesbite geçmektedir (s. 16-28). *Al-İşâret*'in 14 yazma nüshası birbirinden oldukça ayrılmaktadır. Bu ayrılıklar bizzat müellifin yapmış olduğu hâvelerden hasil olabile-ceği gibi, bir kısmı da müstensihler tarafından yapılmış olmalıdır. Çünkü bunlar arasında, nâşirin hakkı olarak gösterdiği gibi (bk. giriş kıs-mı, s. 17-18), al-Haravî'nin ölümün-den sonra yaşamış veya ölmüş kim-selere aid türbeler de zikredilen nüshalar (meselâ *K. İḥvân*) gösteril-olan Kahire nüshası vardır. Bundan dolayı nâşir, yine hakkı olarak, eski birkaç nüshayı esas alarak, bunların kelime veya ölümlerini iyecinde da-ha yeni nüshalara göre tashih etmiş-

tir. Asıl müellif tarafından yazılmış olduğu şüpheli olan farklar ise, notlarda gösterilmiştir. Nâşir, metin kısmına yer ve şahıs adlarını gösteren mufassal bir indeks de ilâve etmiştir (s. 102-137).

J. S. Thomine'in neşri eserin mevcut bütün nüshalarının dikkatli bir tedkik ve karşılaştırılmasına istinâd ettiği gibi, nüsha farklarının seçilmesinde de kusursuz görülmektedir. Burada çok teferruat kabîlinden olan şu birkaç nokta tashih edilmelidir: *Giriş*, s. 8, satır 13: Muştafa b. Muşrim: Her halde Muştafa b. Muşarrem olacaktır; müslümanlar arasında çoğuğa doğduğu ay veya günlere göre ad vermek âdeti olduğu için, Muharrem ayında doğan bir kimseye verilen Muharrem adına, aynı şekilde verilen Ramazan, Receb, Cuma v.s.

adları gibi, sık sık tesâdüf edilir. || *Metin*, s. 98, notlarda باب طاهر الروانہ (sic): buradaki الروانہ kelimesi bu büyük sûffoîn lâkabı olan 'Uryân (عربان) 'in bozulmuş bir şekli olmalıdır.

|| *Metin*, s. 98, satır not 8: الحواجيه عطا. Nişâbûr'da türbesi ziyâretgâh olan sûffî, meşhûr şâir Farîd al-Dîn Atţâr'ın فریدالدین عطار dir. Buradaki عطا da her hâlde عطار olmalıdır. Yalnız şunu hemen ilâve etmek içcâb eder ki, bu yanlışlar nâşire değil, nüshaların müstensihlerine âiddir.

Son olarak denilebilir ki, J. S. Thomine'in bu *al-Işârat ilâ ma'rifat al-ziyârat* neşri, Şam Fransız Enstitüsü'nün diğer neşirlerinde de görülen dış mükemmellik ve güzelliğinden hiç de geri kalmıyan mükemmellikte bir neşirdir.

Ahmed Ateş